LEERPLAN
SECUNDAIR ONDERWIJS

Maatschappelijke vorming

3de graad A-finaliteit
III-MaVo-a

BRUSSEL

D/2024/13.758/325

Versie oktober 2024

KATHOLIEK ONDERWIJS .VLAANDEREN

1 Inleiding

De uitrol van de modernisering secundair onderwijs gaat gepaard met een nieuwe generatie leerplannen. Leerplannen geven richting en laten ruimte. Ze faciliteren de inhoudelijke dynamiek en de continuïteit in een school en lerarenteam. Ze garanderen binnen het kader dat door de Vlaamse regering werd vastgelegd voldoende vrijheid voor schoolbesturen om het eigen pedagogisch project vorm te geven vanuit de eigen schoolcontext. Leerplannen zijn ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. Ze versterken het eigenaarschap van scholen die d.m.v. eigen beleidskeuzes de vorming van leerlingen gestalte geven. Leerplannen laten ruimte voor het vakinhoudelijk en pedagogisch-didactisch meesterschap van de leraar, maar bieden ondersteuning waar nodig.

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten

Leerplannen vertrekken vanuit het **vormingsconcept** van de katholieke dialoogschool. Ze laten toe om optimaal aan te sluiten bij het pedagogisch project van de school en de beleidsbeslissingen die de school neemt vanuit haar eigen visie op onderwijs (taalbeleid, evaluatiebeleid, zorgbeleid, ICT-beleid, kwaliteitsontwikkeling, keuze voor vakken en lesuren …).

Leerplannen ondersteunen **kwaliteitsontwikkeling**: het leerplanconcept spoort met kwaliteitsverwachtingen van het Referentiekader onderwijskwaliteit (ROK). Kwaliteitsontwikkeling volgt dan als vanzelfsprekend uit keuzes die de school maakt bij de implementatie van leerplannen.

Leerplannen faciliteren een **gerichte studiekeuze**. De leerplandoelen sluiten aan bij de verwachte competenties van leerlingen in een bepaald structuuronderdeel. De feedback en evaluatie bij de realisatie ervan beïnvloeden op een positieve manier de keuze van leerlingen na elke graad.

Leerplannen gaan uit van de **professionaliteit** van de leraar en het **eigenaarschap** van de school en het lerarenteam. Ze bieden voldoende ruimte voor eigen inhoudelijke keuzes en een eigen didactische aanpak van de leraar, het lerarenteam en de school.

Leerplannen borgen de **samenhang** in de vorming. Die samenhang betreft de verticale samenhang (de plaats van het leerplan in de opbouw van het curriculum) en de horizontale samenhang tussen vakken binnen structuuronderdelen en over structuuronderdelen heen. Leerplannen geven expliciet aan voor welke leerplandoelen van andere leerplannen in de school verdere afstemming mogelijk is. Op die manier faciliteren en stimuleren de leerplannen leraren om over de vakken heen samen te werken en van elkaar te leren. Een verwijzing van een leraar naar de lessen van een collega laat leerlingen niet alleen aanvoelen dat de verschillende vakken onderling samenhangen en dat ze over dezelfde werkelijkheid gaan, maar versterkt ook de mogelijkheden tot transfer.

1.2 De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs

De leerplannen vertrekken vanuit een gedeelde inspiratie die door middel van een vormingscirkel voorgesteld wordt. We ‘lezen’ de cirkel van buiten naar binnen.

- Een lerarenteam werkt in een katholieke dialoogschool die onderwijs verstrekt vanuit een **specifieke traditie**. Vanuit het eigen pedagogisch project kiezen leraren voor wat voor hen en hun school goed

onderwijs is. Ze wijzen leerlingen daarbij de weg en gebruiken daarvoor **wegwijzers**. Die zijn een inspiratiebron voor leraren en zorgen voor een Bijbelse 'drive' in hun onderwijs.

- De kwetsbaarheid van leerlingen ernstig nemen betekent dat elke leerling **beloftevol** is en alle leerkansen verdient. Die leerling is **uniek als persoon** maar ook **verbonden** met de klas, de school en de bredere samenleving. Scholen zijn **gastvrije plaatsen** waar leerlingen en leraren elkaar ontmoeten in diverse contexten. De leraar vormt zijn leerlingen vanuit een **genereuze** attitude, hij geeft om zijn leerlingen en hij houdt van zijn vak. Hij durft af en toe de gebaande paden verlaten en stimuleert de **verbeelding en creativiteit** van leerlingen. Zo zaait hij door zijn onderwijs de kiemen van een hoopvolle, **meer duurzame en meer rechtvaardige wereld.**
- Leraren vormen leerlingen door middel van leerinhouden die we groeperen in negen **vormingscomponenten**. De aaneengesloten cirkel van vormingscomponenten wijst erop dat vorming een geheel is en zich niet in schijfjes laat verdelen. Je kan onmogelijk over taal spreken zonder over cultuur bezig te zijn; wetenschap en techniek hebben een band met economie, wiskunde, geschiedenis … Dwarsverbindingen doorheen de vakken zijn belangrijk. De vormingscirkel vormt dan ook een dynamisch geheel van elkaar voortdurend beïnvloedende en versterkende componenten.
- Vorming is voor een leraar nooit te herleiden tot een cognitieve overdracht van inhouden. Zijn meesterschap en passie brengt een leraar ertoe om voor iedere leerling de juiste woorden en gebaren te zoeken om **de wereld te ontsluiten**. Hij introduceert leerlingen in de wereld waarvan hij houdt. Een leraar zorgt er bijvoorbeeld voor dat leerlingen kunnen worden gegrepen door de cultuur van het Frans of door het ambacht van een metselaar. Hij initieert leerlingen in een wereld en probeert hen zover te brengen dat ze er hun eigen weg in kunnen vinden.
- Een leraar vormt leerlingen als **individuele leraar**, maar werkt ook binnen **lerarenteams** en binnen een **beleid van de school**. Het Gemeenschappelijk funderend leerplan helpt daartoe. Het zorgt voor het fundament van heel de vorming dat gerealiseerd wordt in vakken, in projecten, in schoolbrede initiatieven of in een specifieke schoolcultuur.
- De uiteindelijke bedoeling is om **alle leerlingen** kwaliteitsvol te vormen. Leerlingen zijn dan ook het hart van de vormingscirkel, zij zijn het op wie we inzetten. Zij dragen onze hoop mee: de nieuwe generatie die een meer duurzame en meer rechtvaardige wereld zal creëren.

1.3 Ruimte voor leraren(teams) en scholen

De leraar als professional, als meester in zijn vak krijgt vrijheid om samen met zijn collega's vanuit de leerplannen aan de slag te gaan. Hij kan eigen accenten leggen en differentiëren vanuit zijn passie, expertise, het pedagogisch project van de school en de beginsituatie van zijn leerlingen.

De leerplandoelen zijn noch chronologisch, noch hiërarchisch geordend. Ze laten ruimte aan het lerarenteam en de individuele leraar om te bepalen welke leerplandoelen op welk moment worden samengenomen, om didactische werkvormen te kiezen, contexten te bepalen, eigen leerlijnen op te bouwen, vakoverschrijdend te werken, flexibel om te gaan met een indicatie van onderwijstijd.

1.4 Differentiatie

Om optimale leerkansen te bieden is differentiëren van belang in alle leerlingengroepen. Leerlingen voor wie dit leerplan is bestemd, behoren immers wel tot dezelfde doelgroep, maar bevinden zich niet noodzakelijk in dezelfde beginsituatie. Zij hebben een niet te onderschatten – maar soms sterk verschillende – bagage mee vanuit de onderliggende graad, de thuissituatie en vormen van informeel leren. Het is belangrijk om zicht te krijgen op die aanwezige kennis en vaardigheden en vanuit dat gegeven, soms gedifferentieerd, verder te bouwen. Positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen verhoogt de motivatie, het welbevinden en de leerwinst voor elke leerling.

De leerplannen bieden kansen om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden en door de leeromgeving aan te passen. Ze nodigen ook uit om te differentiëren in evaluatie.

Differentiatie door te verdiepen en te verbreden

Sommige leerlingen denken meer conceptueel en abstract. Andere leerlingen komen vanuit een meer concrete benadering sneller tot inzichtelijk denken. Variëren in abstractie spreekt leerlingen aan op hun capaciteiten en daagt hen uit om van daaruit te groeien.

Daarnaast bieden leerplannen kansen om de complexiteit van leerinhouden aan te passen. Dat kan door een complexere situatie te schetsen, een minder ingewikkelde bewerking of handeling voor te stellen, of door meer kennis of vaardigheden aan te bieden om leerlingen uit te dagen.

De ene context kan betekenisvol zijn voor een leerlingengroep, terwijl een andere context dan weer betekenisvoller kan zijn voor een andere leerlingengroep. Leerinhouden in verschillende contexten aanbrengen biedt kansen om leerlingen aan te spreken op hun interesses en daagt hen tegelijk uit om andere interesses te verkennen en zo hun horizon te verruimen.

In ‘extra’ wenken bij de leerplandoelen en in beperkte mate ook via keuzeleerplandoelen bieden we je inspiratie om te differentiëren door te verdiepen en te verbreden.

Differentiatie door de leeromgeving aan te passen

Doordachte variatie in werkvormen (groepswerk, individueel, auditief, visueel, actief …) vergroot de kans dat leerdoelen worden gerealiseerd door alle leerlingen. Het helpt hen bovendien ontdekken welke manieren van leren en informatie verwerken best bij hen passen.

De ene leerling kan snel of zelfstandig werken, de andere heeft meer tijd of begeleiding nodig. Variëren in de mate van ondersteuning, gericht aanbieden van hulpmiddelen (voorbeelden, schrijfkaders, stappenplannen …) en meer of minder tijd geven, daagt leerlingen uit op hun niveau en tempo.

Leerlingen op hun niveau en vanuit eigen interesses laten werken kan door te differentiëren in product, bijvoorbeeld door leerlingen te laten kiezen tussen opdrachten die leiden tot verschillende eindproducten.

Het samenstellen van groepen kan een effectieve manier zijn om te differentiëren. Rekening houden met verschil in leerdoelen en leerlingenkenmerken laat leerlingen toe van en met elkaar te leren.

Technologie kan al die vormen van differentiatie ondersteunen. Zo kunnen leerlingen op hun maat werken met digitale leermiddelen zoals educatieve software of online oefenprogramma's.

Differentiatie in evaluatie

Tenslotte laten de leerplannen toe te differentiëren in evaluatie en feedback. Evalueren is beoordelen om te waarderen, krachtiger te maken en te sturen.

Na de afronding van een lessenreeks of na een langere periode gaan leraren door middel van summatieve evaluatie na waar leerlingen staan. De keuze van een evaluatie- en feedbackvorm is afhankelijk van de vooropgestelde doelen.

Formatieve evaluatie is geïntegreerd in het leerproces en gaat uit van een actieve betrokkenheid van leraar en leerling. Het zet leerlingen aan het denken over hun vorderingen en laat leraren toe om tijdens het leerproces effectieve feedback te geven. Door middel van formatieve evaluatie krijgen leraren een goed zicht op het leerproces van leerlingen zodat ze het verder gericht en waar nodig kunnen bijsturen. Het is bovendien een rijke bron voor leraren om te reflecteren over de eigen onderwijspraktijk en de eigen pedagogisch-didactische aanpak bij te sturen.

1.5 Opbouw van leerplannen

Elk leerplan is opgebouwd volgens een vaste structuur. Alle onderdelen maken inherent deel uit van het leerplan. Schoolbesturen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen die de leerplannen gebruiken, verbinden zich tot de realisatie van het gehele leerplan.

De **inleiding** licht het leerplanconcept toe en gaat dieper in op de visie op vorming, de ruimte voor leraren(teams) en scholen en de mogelijkheden tot differentiatie.

De **situering** geeft aan waarop het leerplan is gebaseerd en beschrijft de samenhang binnen de graad en met de onderliggende graad, en de plaats in de lessentabel.

In de **pedagogisch-didactische duiding** komen de inbedding in het vormingsconcept, de krachtlijnen, de opbouw, de leerlijnen, de aandachtspunten met o.m. nieuwe accenten van het leerplan aan bod.

De **leerplandoelen** zijn helder geformuleerd en geven aan wat van leerlingen wordt verwacht. Waar relevant geeft een opsomming of een afbakening (★) aan wat bij de realisatie van het leerplandoel aan bod moet komen. Ook pop-ups bevatten informatie die noodzakelijk is bij de realisatie van het leerplandoel.
De leerplandoelen zijn gebaseerd op de minimumdoelen van de basisvorming, de specifieke minimumdoelen of de doelen die leiden naar een beroepskwalificatie. Indien een leerplandoel verder gaat, vind je een '+' bij het nummer van het leerplandoel. Al die leerplandoelen zijn verplicht te realiseren. In een aantal gevallen zijn keuzedoelen opgenomen; die leerplandoelen zijn weergegeven in een grijze kleur en het nummer van het leerplandoel wordt voorafgegaan door 'K'.
De leerplandoelen zijn ingedeeld in een aantal rubrieken. Bovenaan elke rubriek vind je de relevante minimumdoelen van de basisvorming, de specifieke minimumdoelen en/of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties, afhankelijk van de finaliteit. Als leraar hoef je je die taal niet eigen te maken. Het volstaat dat je de leerplandoelen realiseert zoals opgenomen in het leerplan.
Waar relevant wordt de samenhang met andere leerplannen in dezelfde graad aangegeven, evenals de samenhang met de onderliggende graad.
'Duiding' bij een leerplandoel bevat een noodzakelijke toelichting bij het doel. In pedagogisch-didactische wenken vinden leraren inspiratie om met het leerplandoel aan de slag te gaan. Een rubriek 'extra' bij een leerplandoel biedt leraren inspiratie om verder te gaan dan wat het leerplandoel minimaal vraagt.

De **basisuitrusting** geeft aan welke materiële uitrusting vereist is om de leerplandoelen te kunnen realiseren.

Het **glossarium** bevat een overzicht van handelingswerkwoorden die in alle leerplannen van de graad als synoniem van elkaar worden gebruikt of meer toelichting nodig hebben.

De **concordantie** geeft aan welke leerplandoelen gerelateerd zijn aan bepaalde minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar een of meer beroepskwalificaties.

2 Situering

2.1 Samenhang met de tweede graad

Het leerplan Maatschappelijke vorming in de derde graad bouwt verder op het leerplan Maatschappelijke vorming uit de tweede graad. In de derde graad vind je bijkomend de rubriek 'Financieel en economisch bewust worden'. In de tabel hieronder vind je de verschillende rubrieken in dit leerplan en het leerplan van de tweede graad.

Rubrieken leerplan Mavo tweede graad	Rubrieken leerplan Mavo derde graad
Zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis	Zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis
Zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven	Zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven
	Financieel en economisch bewust worden
Wetenschappelijk geletterd worden	Wetenschappelijk geletterd worden

2.2 Samenhang in de derde graad

2.2.1 Samenhang met de leerplannen algemene vorming binnen de A-finaliteit

De leerplannen algemene vorming binnen de A-finaliteit (Maatschappelijke vorming, Nederlands, Engels, Frans en Wiskunde) vertonen een belangrijke samenhang. Die samenhang heeft niet zozeer te maken met de invalshoek van het leerplan die voor elk vak verschillend is, maar wel met de levensechte en betekenisvolle contexten die gelijkaardig kunnen zijn bij de realisatie van de verschillende leerplannen.

2.2.2 Samenhang over de finaliteiten heen

Er is inhoudelijk verwantschap tussen het leerplan Maatschappelijke vorming van de derde graad en meerdere leerplannen uit de D- en D/A-finaliteit. De tabel hieronder geeft die inhoudelijke verwantschap weer.

Rubrieken leerplan Mavo derde graad	Leerplannen D- en D/A-finaliteit
Zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis	Geschiedenis
Zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven	Aardrijkskunde
Financieel en economisch bewust worden	Financieel-economische vorming
Wetenschappelijk geletterd worden	Natuurwetenschappen

2.3 Plaats in de lessentabel

Het leerplan is gebaseerd op minimumdoelen van de basisvorming. Het is gericht op 2 graaduren en is bestemd voor alle studierichtingen van de A-finaliteit.

Het geheel van de algemene en specifieke vorming in elke studierichting vind je terug op de PRO-pagina met alle vakken en leerplannen die gelden per studierichting.

3 Pedagogisch-didactische duiding

3.1 Maatschappelijke vorming en het vormingsconcept

Het leerplan Maatschappelijke vorming is ingebed in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool. In het leerplan ligt de nadruk op economische, historische, ruimtelijke en natuurwetenschappelijke vorming. De wegwijzers gastvrijheid, rechtvaardigheid, verbeelding, duurzaamheid en kwetsbaarheid en belofte maken er inherent deel van uit.

Bij economische vorming ligt de nadruk op de integratie van economische en maatschappelijke vorming. Vanuit de wegwijzers *duurzaamheid* en *kwetsbaarheid en belofte* helpen we leerlingen om een kritische houding aan te nemen als consument of toekomstig werknemer. Economische vorming zet leerlingen aan om een meer *gastvrije* en *rechtvaardige* wereld te creëren. Hoe kan de overheid ervoor zorgen dat de welvaart beter wordt verdeeld tussen haar burgers? Vanuit de wegwijzer *rechtvaardigheid* leren de leerlingen oog hebben voor het verschil in kansen die mensen in de wereld hebben.

De leerlingen leren om vanuit het verleden kritisch te reflecteren over heden en toekomst. Historische vorming zet leerlingen aan om zich intercultureel te vormen en om een meer *gastvrije* en *rechtvaardige wereld* te creëren.

Ruimtelijke vorming maakt leerlingen bewust van het feit dat ze verantwoord moeten omgaan met de planeet aarde in het kader van *duurzaamheid*.

Natuurwetenschappelijke vorming reikt de leerlingen handvatten aan om betrouwbare kennis te verwerven. De leerlingen stellen hun denkbeelden bij door ze te confronteren met denkbeelden van anderen. *Verbeelding*, het voeden van nieuwsgierigheid, is een belangrijke motor om verschijnselen wetenschappelijk te beschrijven en te verklaren.

Uit die vormingscomponenten en wegwijzers zijn de krachtlijnen van het leerplan ontstaan.

3.2 Krachtlijnen

Zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis

In de derde graad wordt het historisch referentiekader dat in de eerste en tweede graad wordt opgebouwd, verbreed. We leren leerlingen omgaan met maatschappelijke vragen en ontwikkelingen en ze te kaderen in tijd en ruimte. Daarbij leren we leerlingen kritisch omgaan met bronnen en wordt er ingezoomd op mythevorming. Door betekenis te geven aan historische fenomenen, kunnen leerlingen tot een beargumenteerd historisch beeld komen. We koppelen de westerse en niet-westerse samenleving regelmatig aan de tijd waarin we leven, maken vergelijkingen met vroegere generaties en schenken aandacht aan de mogelijke gevolgen voor toekomstige generaties.

Zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven

In de derde graad wordt het ruimtelijk referentiekader dat in de eerste en tweede graad wordt opgebouwd, verbreed. Leerlingen leren personen, plaatsen, patronen en processen situeren op verschillende schaalniveaus.

Via ruimtelijke vorming leren leerlingen nadenken over de ruimtelijke impact van mensen op de natuur en de aarde. Ze bekijken acties die men kan ondernemen om een transitie naar een duurzame toekomst mogelijk te maken. Tevens krijgen de leerlingen zicht op de gevolgen van de bewegingen van de aarde.

Financieel en economisch bewust worden

De leerlingen leren een kritische en ethische houding ontwikkelen als jonge consument die budgettaire keuzes moet maken. Dat is meestal niet eenvoudig omdat de middelen beperkt kunnen zijn. Leerlingen moeten in eerste instantie nadenken of hun aankopen wel noodzakelijk en duurzaam zijn vooraleer ze hun persoonlijk budget of dat van het gezin aanspreken. Daarbij mogen ze de impact van supplementaire kosten niet uit het oog verliezen of de financieringskost in geval een consumentenkrediet wordt afgesloten.

Leerlingen van de derde graad treden bijna toe tot de arbeidsmarkt. Kennis van basisrechten- en plichten en bescherming van werknemers maakt hen weerbaar in hun positie als toekomstig werknemer.

Wetenschappelijk geletterd worden

In natuurwetenschappelijke vorming wordt ingezoomd op de menselijke vruchtbaarheid en de invloed van gezondheidsgedrag en leefmilieu op de ontwikkeling van het ongeboren kind tijdens de zwangerschap. Tevens gaat er aandacht naar het overerven van eigenschappen van organismen. Natuurlijke selectie en biologische evolutie worden binnen een natuurwetenschappelijk kader geplaatst. Verschillende fenomenen uit het dagelijkse leven worden verklaard aan de hand van fysische concepten.

3.3 Opbouw

Het leerplan bestaat uit vier rubrieken:

- zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis;
- zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven;
- financieel en economisch bewust worden;
- wetenschappelijk geletterd worden.

3.4 Aandachtspunten

Opbouw

De leerling groeit vanuit diverse invalshoeken als persoon in de samenleving: ‘zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis’, ‘zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven’, ‘financieel en economisch bewust worden’ en ‘wetenschappelijk geletterd worden’.

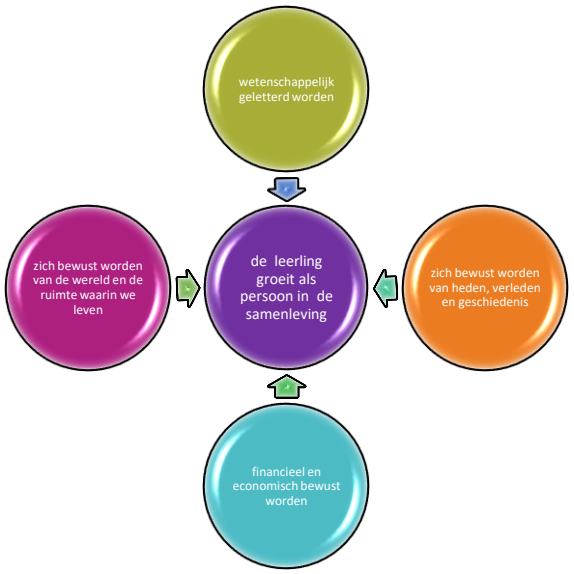

Die invalshoeken zijn opgenomen als afzonderlijke rubrieken in het leerplan. Bij het werken aan de leerplandoelen uit de verschillende rubrieken, creëer je voorwaarden om leerlingen te helpen groeien als persoon in de samenleving.

Het doel van maatschappelijke vorming is enerzijds leerlingen vanuit verschillende perspectieven leren kijken naar de samenleving. Anderzijds leren ze hoe hun eigen keuzes en gedrag invloed hebben op het groter geheel. Bij de opbouw van het leerplan gaan we uit van een sterke interactie tussen de krachtlijnen en de rubrieken. Een dergelijke rubricering nodigt uit tot een interdisciplinaire aanpak tussen leerplandoelen uit maatschappelijke domeinen: historisch, ruimtelijk, economisch en natuurwetenschappelijk.

Didactische aanpak

De leerlingen van de derde graad A-finaliteit vormen een diverse groep. Dat maakt een gedifferentieerde aanpak belangrijk. Meer info over pedagogisch-didactische thema's en specifiek over differentiatie vind je op de website van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

In de A-finaliteit kunnen levensechte opdrachten inspelen op de ervaring van leerlingen maar ze kunnen ook de ervaringswereld van leerlingen verbreden.

Leerlingen van de A-finaliteit hebben behoefte aan duidelijke structuur en ondersteuning zowel wat betreft de inhoud van het geleerde als wat betreft het leren zelf. Sturing heeft op termijn de zelfstandige ontwikkeling van de leerling op het oog.

Organisatiemodellen

Het leerplan helpt leerlingen om verbanden te leggen binnen het vak en over de vakken heen. Het stimuleert leerlingen tot leren in samenhang. Die samenhang krijgt vorm in verschillende organisatiemodellen waarbij vakken afzonderlijk, gedeeltelijk geïntegreerd of geïntegreerd worden aangeboden. Meer informatie over diverse organisatiemodellen kan je vinden op de website van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

Aanpak leerplandoelen

Via maatschappelijke vorming willen we leerlingen leren begrijpen hoe de wereld van vandaag in elkaar zit en hen stimuleren om constructief bij te dragen aan de maatschappij van morgen. Linken leggen tussen de verschillende rubrieken is daarvoor nodig.

De leerplandoelen moeten niet worden gelezen als een chronologische lijn voor de uitwerking in lessen. Je hebt de vrijheid om te bepalen in welke volgorde je ze aanbiedt en welke leerplandoelen je combineert. Bij de uitwerking van lessen en projecten gaat het steeds over één of meer van onderstaande leerplandoelen al dan niet uit verschillende leerplanrubrieken. Alle leerplandoelen zijn evenwaardig.

Sommige leerplandoelen vereisen een specifieke expertise of sluiten meer aan bij de expertise van een bepaalde leraar. De vakgroep is bij uitstek het forum om daarover in dialoog te gaan en af te stemmen hoe de leerplandoelen best kunnen worden gerealiseerd.

Een leerplandoel op zich is geen maat voor tijdsindicatie: er zijn leerplandoelen die heel wat tijd vragen om ze effectief te realiseren, andere leerplandoelen zijn sneller verworven.

Voor bepaalde thema's kan je experten uitnodigen.

3.5 Leerplanpagina

Wil je als gebruiker van dit leerplan op de hoogte blijven van inspirerend materiaal, achtergrond, professionaliseringen of lerarennetwerken, surf dan naar de leerplanpagina.

4 Leerplandoelen

4.1 Zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 1 De leerlingen situeren historische fenomenen in tijd en ruimte op een gegeven tijdlijn met de courante westerse periodisering en op een kaart.

2de graad: II-MaVo-a LPD 1

Duiding: Historische fenomenen uit maatschappelijke domeinen zoals

- politiek: bestuur, oorlog en vrede, (neo)kolonialisme en imperialisme;
- economisch: economische activiteit;
- sociaal: organisatie van het samenleven;
- cultureel: mens- en wereldbeeld, kunst- en cultuuruitingen, wetenschap en technologie.

Wenk: Ook in de tweede graad situeren leerlingen historische fenomenen in tijd en ruimte op een gegeven tijdlijn met de courante westerse periodisering en op een kaart. Net als in de tweede graad kan de leraar kiezen welke historische fenomenen aan bod komen. Je spreekt best op vakgroepniveau af wat in welke graad wordt behandeld.

Wenk: De leerlingen moeten de historische periodes noch de exacte scharnierpunten kunnen benoemen. Ze moeten wel historische fenomenen kunnen situeren op een gegeven tijdlijn waarop de historische periodes zijn aangegeven. Scharnierpunten zijn voor interpretatie vatbaar. Daarom maak je in de vakgroep best afspraken over waar je die legt.

Wenk: Als je het over historische personen, plaatsen, gebeurtenissen of ontwikkelingen hebt, is het belangrijk om ze altijd te situeren in tijd en ruimte.

LPD 2 De leerlingen vergelijken bronnen over historische fenomenen op basis van hun betrouwbaarheid.

Samenhang derde graad: I-II-III-GFL LPD 22

2de graad: II-MaVo-a LPD 2

Duiding: De betrouwbaarheid van een bron hangt samen met de volgende aspecten:

- het standpunt van de maker(s);
- het publiek dat de maker voor ogen had;
- de functie van de bron;
- het beoogde effect van de bron.

Een bron is nooit intrinsiek betrouwbaar of onbetrouwbaar. Dat hangt steeds samen met het fenomeen dat je onderzoekt. Betrouwbaarheid kan je ook niet opdelen in objectief-subjectief. Iedere bron heeft een maker en is dus per definitie subjectief.

Wenk: Je hoeft niet telkens in te zetten én op personen én op gebeurtenissen én op

plaatsen én op ontwikkelingen. In functie van een actueel thema, een gekozen maatschappelijk domein … kan je relevante historische fenomenen aanhalen.

Wenk: Er is een verschil tussen verleden en geschiedenis. Het verleden is alles wat reeds is gebeurd. Geschiedenis is het vak (de wetenschap) dat (die) een beeld tracht te vormen van het verleden aan de hand van bronnen. Bronnen laten ons toe om het verleden te reconstrueren. Dat betekent dat geschiedenis kan veranderen wanneer er bijvoorbeeld een nieuwe bron wordt gevonden. Je kan linken leggen met de actualiteit bv. via artikels of mediaberichten over opgravingen, nieuwe vondsten, resultaten van een nieuwe studie of nieuwe inzichten. Daarnaast zijn er ook zaken die hypothetisch zijn: we kunnen ons immers enkel baseren op de bronnen waar we toegang toe hebben.

Wenk: Bij het aanbrengen van dit leerplandoel vertrek je zoveel mogelijk vanuit de actualiteit. Kies voor onderwerpen waarvan je weet dat er ooit een moment was waarbij bronnen anders werden bekeken, bv. tijden van oorlog, het koloniale verleden dat ooit positief werd bekeken, slavernij ten tijde van de Romeinen, de maatschappelijke positie van de vrouw, de kijk op genderidentiteit die wordt beïnvloed door tijd en plaats … Je kiest best meerdere bronnen van historische fenomenen. Het is mogelijk dat meerdere bronnen dezelfde info, aanvullende info of verschillende info geven. Het is belangrijk dat leerlingen zich daarvan bewust zijn.

LPD 3 De leerlingen lichten betekenissen toe van historische fenomenen uit westerse en niet-westerse samenlevingen.

2de graad: II-MaVo-a LPD 3

Duiding: Historische betekenisgeving hangt samen met de vraag wat belangrijk was in het verleden. De leerlingen lichten toe waarom bepaalde personen, gebeurtenissen, plaatsen of ontwikkelingen belangrijk zijn geweest voor samenlevingen of groepen.

Wenk: In de tweede graad leggen de leerlingen aan de hand van eenvoudige voorbeelden uit dat mensen een andere betekenis kunnen geven aan historische fenomenen. In de derde graad is het belangrijk om zowel te vertrekken van historische fenomenen uit westerse als uit niet-westerse samenlevingen.

Wenk: Het is de bedoeling dat leerlingen beseffen dat beeldvorming gekleurd, eng, ongenuanceerd kan zijn doordat mensen worden beïnvloed door de tijd waarin en de plaats (westers en niet-westers) waar ze leven en door het eigen kader van waaruit ze denken. Aan de hand van eenvoudige voorbeelden leren leerlingen bestaande historische beeldvorming, ook uit de eigen leefwereld, kritisch bekijken, bv. ‘de goeden’ tegen ‘de slechten’ in historische films is een erg stereotiepe weergave terwijl de werkelijkheid genuanceerder was.

Wenk: De plaats in tijd en ruimte waar iemand zich bevindt, is belangrijk. Je kan inspelen op de diversiteit van de klasgroep door aandacht te besteden aan de betekenis die aan personen, gebeurtenissen, plaatsen of ontwikkelingen wordt toegekend vanuit niet-westers perspectief.

Wenk: Je kan ook aangeven dat we vandaag anders kijken naar dingen die mensen vroeger logisch vonden zoals het beeld van de aarde die plat is, het recht hebben op het bezit van slaven, de positie van de vrouw in de samenleving, vrijheid van

mening, inspraak … Je kan bij beeldvorming aandacht schenken aan begrippen zoals het ‘wij-zij-denken’, veralgemeningen, meerdere perspectieven en de mogelijke gevolgen ervan.

Wenk: Het kan interessant zijn om meerdere perspectieven naast elkaar te leggen. Dat kan op diverse manieren, bv.:

- via bronnen: twee bronnen over hetzelfde kunnen beide betrouwbaar zijn, maar toch een andere mening weergeven. Op die manier kan je je leerlingen genuanceerder leren kijken;
- via de leefwereld van de individuele leerling.

Extra: Je kan inzetten op multiperspectiviteit. Vraag aan de leerlingen hoe een persoon uit de bestudeerde periode zich vandaag zou voelen als hij in de actuele samenleving zou belanden. Wat zou hij als vreemd bestempelen? Soms wijzen we betekenissen toe aan personen, gebeurtenissen, plaatsen of ontwikkelingen vanuit hedendaags perspectief en niet zozeer vanuit historisch perspectief.

LPD 4 De leerlingen lichten mythevorming van een historisch fenomeen toe.

Duiding: Een mythe wordt vaak algemeen aanvaard of is zo algemeen gekend dat we de oorspronkelijke betekenis niet meer kennen. Achter een mythe zit een historische basis, maar doorheen de tijd worden historische personen, gebeurtenissen, plaatsen of ontwikkelingen uitvergroot en krijgen ze een eigen betekenis. Soms worden gebeurtenissen gebruikt of misbruikt voor bepaalde doeleinden.
Mythes hebben meestal niet de bedoeling om historisch ‘waar’ te zijn, maar worden vaak gebruikt voor andere doeleinden, bv. om de eigen superioriteit te verkondigen. Zo worden ze soms gebruikt om eigen helden op te hemelen en heldendaden te verheerlijken of om tegenstanders te verguizen. Mythevorming dient soms ook politieke doelen.
Mythevorming mag niet worden verward met mythes en sagen uit de klassieke oudheid.

Wenk: Je kan bij dit doel eventueel inzoomen op ‘fake news’ dat net als mythevorming politieke doelen kan hebben en chaos en spanning wil creëren.

LPD 5 De leerlingen reflecteren over de betekenis, de principes en de werking van de democratische rechtsstaat en hun verantwoordelijkheid daarin.

2de graad: II-MaVo-a LPD 5

Duiding: Er is sprake van een rechtsstaat wanneer willekeur wordt vermeden. In een rechtstaat zijn er algemeen geldende, voorspelbare en stabiele regels die zowel burgers als de overheid moeten naleven en die op consistente wijze worden toegepast. Die regels geven de burgers gemoedsrust: ze hebben de zekerheid dat niemand, medeburger of overheid, op willekeurige wijze in hun leven kan ingrijpen.
De bedoeling is dat leerlingen inzien wat de essentie is van een democratische rechtsstaat. Die democratische rechtsstaat is niet zo vanzelfsprekend als het soms lijkt, noch vandaag noch in het verleden.

Wenk: Onder ‘principes’ van een democratische rechtsstaat kan je onder meer begrijpen:

- rechtsgelijkheid: rechten gelden voor iedereen en iedereen moet gelijk behandeld worden;
- rechtszekerheid: wetten moeten toegankelijk zijn zodat iedereen weet waaraan zich te houden;
- scheiding der machten;
- vrijheden bv. vrijheid van meningsuiting, vrijheid van geloof, vrijheid van vereniging;
- stemrecht en vrije verkiezingen;
- bescherming van minderheidsgroepen;
- ...

Wenk: Voor de 'betekenis' van een democratische rechtsstaat kan je inzetten op de actualiteit: waar, hoe en waarom is de democratische rechtsstaat in gevaar? Waar en hoe staat hij onder druk?

Wenk: De leerlingen verwerven inzicht in de 'werking' van de democratische rechtsstaat op verschillende niveaus: Vlaams, Federaal, Europees, globaal niveau. Niet alle bestuursniveaus hoeven aan bod te komen. Onafhankelijk van het niveau (Vlaams, federaal, Europees, globaal) blijft het mechanisme gelijk. Het is belangrijk om te duiden dat een democratisch proces tijd kost.

Wenk: Voor de principes en de werking van een democratische rechtsstaat op Vlaams niveau kan je gebruik maken van *De kracht van je stem*, *EDUbox* of van het educatieve aanbod van het Vlaams Parlement. Voor het Europees niveau kan je terecht bij Europahuis. Ook een bezoek aan een van de parlementen behoort tot de mogelijkheden.

Wenk: Met 'verantwoordelijkheid' wordt onder meer bedoeld dat leerlingen inzicht verwerven in:

- kennis van actiemogelijkheden bv. stemmen, protesteren, vrijwilligerswerk uitvoeren;
- de noodzaak om vertrouwen te hebben dat je als individu of groep iets kan veranderen in de samenleving;
- de wil om actie te ondernemen als voorwaarde om het te doen.

Je kan leerlingen uitdagen om op verschillende niveaus acties te ondernemen binnen en buiten de schoolcontext. Het is belangrijk om hen te laten inzien dat burgerschap ruimer is dan stemplicht. Ook allerlei vormen van sociaal engagement vallen daaronder; bv. sportclub, jeugdbeweging, jeugdraad, leerlingenraad, vrijwilligerswerk …

Wenk: Je kan verwijzen naar de gevolgen voor een samenleving van autoritaire regimes uit het verleden (nazisme) of het heden (Noord-Korea, Syrië, Afghanistan, Rusland, Iran ...).

Wenk: 18-jarige leerlingen hebben stemrecht (geen stemplicht) voor de Europese verkiezingen vanaf 16 jaar. Voor die doelgroep is het belangrijk om aan te geven dat ze weten wat hun stem kan betekenen en dat ze daarin een verantwoordelijkheid hebben.

4.2 Zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 6 De leerlingen illustreren acties die een duurzaam ruimtegebruik mogelijk maken.

2de graad: II-MaVo-a LPD 6 (oorzaken en gevolgen versterkt broeikaseffect)

Wenk: Mogelijke acties:

- beleidsacties zoals betonstop, overstromingsgebieden (watertoets); warmtenetwerken, verkeersluwe stadskernen, fiets- en wandelzones;
- individuele acties zoals passief wonen, meer groen aanbrengen, plant-een-boom-acties, groen dak, groene stadstuintjes, verplaatsingen (met fiets of auto), dicht bij je werk wonen;
- acties op schoolniveau zoals wadi's toevoegen bij nieuwbouw, speelplaats ontharden, in de hoogte klassen bijbouwen, leerlingen stimuleren om meer met de fiets of te voet te komen.

Wenk: Je kan duurzaam ruimtegebruik betrekken op de eigen leefomgeving van de leerlingen. De leerlingen kunnen de problemen in hun leefomgeving in kaart brengen en nadenken over wat daaraan kan worden gedaan (bv. website groenblauwe netwerken). De nadruk ligt op de impact van de mens op de leefomgeving.
De leerlingen kunnen vaak eenvoudige voorbeelden geven van aanpassingen in de school (ontharding van speelplaatsen, ontraden van autogebruik in de buurt van de school …) of de omgeving (bewuste aanleg van parkjes, geveltuinen …) die een impact hebben op het ruimtegebruik.
Je kan dit leerplandoel heel concreet maken door een milieuambtenaar of de preventieadviseur op de school of in de klas uit te nodigen.

LPD 7 De leerlingen beschrijven oorzaken, spreiding en gevolgen van natuurfenomenen.

Duiding: Oorzaken van natuurfenomenen zoals versterkt broeikaseffect, klimaatverandering, ontbossing, platentektoniek, zonnewind.

Wenk: Natuurfenomenen kan je ruim interpreteren. Het kan zowel gaan over mooie fysische verschijnselen zoals noorderlicht, vorming van eilanden of gebergten als over natuurrampen en weerfenomenen.

Wenk: Je kan bij dit leerplandoel inspelen op de actualiteit: aardbevingen, vulkaanuitbarstingen (platentektoniek – zones die op plaatgrenzen liggen), orkanen, overstromingen, zonne-eclips, hittegolven, noorderlicht, bosbranden …

LPD 8 De leerlingen beschrijven gevolgen van de bewegingen van de Aarde.

Wenk: Het is belangrijk om de nadruk te leggen op het dagelijkse leven:

- de beweging van de aarde rond de eigen as: dag- en nachteffect, tijdzones …;
- de beweging van de aarde rond de zon: jaar en opeenvolging seizoenen …

Wenk: Je kan vertrekken van de waarneming om dit leerplandoel aan te brengen:

- Wat ervaren de leerlingen? Ze zien de zon bewegen rond de aarde. Klopt dat beeld? Wat is schijn en wat is werkelijkheid?
- Ze reizen naar andere tijdzones. Waarom is het naar het oosten later en naar het westen vroeger?
- De dagen worden korter in de winterperiode en langer in de zomer.
- Andere mogelijkheden: weerapp (tijdzones), reizen naar landen met een andere tijdzone, het tijdstip waarop Nieuwjaar valt op verschillende plaatsen met verschillende tijdzones, seizoenen …

LPD 9 **De leerlingen zetten geografische hulpbronnen met inbegrip van GIS-viewers functioneel in.**

2de graad: II-MaVo-a PD 10

Wenk: Je mag het gebruik van GIS-viewers eenvoudig en beperkt houden. Zo kan je al vertrekken van Google Earth, Google Maps, Google Street View, EduGIS, Google My Maps … waar leerlingen relevante informatie uithalen.

LPD 10 **De leerlingen situeren absoluut en relatief personen, plaatsen, patronen en processen op relevante ruimtelijke schaalniveaus.**

2de graad: II-MaVo-a LPD 9

Duiding: Absoluut situeren is exact de plaats aangeven waar je je bevindt. Bij relatief situeren, situeer je je ten opzichte van een ander punt bv. ten noorden van, ten oosten van …

Wenk: Bij ‘personen’ leren leerlingen aangeven waar ze zichzelf bevinden. Dat kan in bepaalde omstandigheden belangrijk zijn, bv. als ze moeten bellen naar een noodcentrale.

Wenk: Bij ‘processen’ laat je de leerlingen bv. nadenken over waar welke voeding of grondstof vandaan komt en welk traject er wordt afgelegd om bepaalde producten te vervaardigen. Ook het proces ‘opwarming van de aarde’ kan aan bod komen. Daarbij kan je linken leggen met het thema duurzaamheid of met LPD 7 over natuurfenomenen (bv. zones waarin orkanen voorkomen, het wegsmelten van ijskappen).

Wenk: Bij ‘patronen’ kan je denken aan het ontstaan van bepaalde ruimtelijke patronen, bv. als er vanuit een industriegebied goederen worden vervoerd, worden er wegen aangelegd. Dat zorgt voor een bepaald patroon. Er kan een link worden gelegd met LPD 6 over duurzaam ruimtegebruik. Waar komen er ruimtelijke conflicten voor? Bv. woonzones ten opzichte van natuur, industriezone ten opzichte van woonzone, luchthaven …

Wenk: Het is belangrijk om bij dit leerplandoel in te zetten op functionaliteit en niet op het van buiten laten leren van landen en hoofdsteden. Je kan gebruik laten maken van geografische hulpbronnen (LPD 9).

4.3 Financieel en economisch bewust worden

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

LPD 11 De leerlingen beargumenteren binnen een gesimuleerd persoonlijk of gezinsbudget keuzes bij aankopen rekening houdend met de totale kostprijs en de financieringskost.

★ Belang van financiële engagementen op korte en lange termijn
Eenmalige en terugkerende kosten
Consumentenkrediet

Wenk: De leerlingen houden niet alleen rekening met de geadverteerde aankoopprijs en kortingen, maar nemen ook bijkomende kosten zoals eenmalige kosten (inschrijving motorvoertuig, hoesje bij smartphone, helm bij motorfiets, accessoires …) en terugkerende kosten (abonnement, verzekering …) mee bij het inschatten van de werkelijke kostprijs van hun aankoop. Terugkerende kosten zoals een abonnement hebben immers een invloed op de vaste uitgaven binnen een budget. Dat betekent dat die aankopen goed moeten worden overwogen. Indien een financiering noodzakelijk is, moet er nog verder worden gekeken (naar het jaarlijkse kostenpercentage (JKP) van een consumentenkrediet). Geld lenen kost immers ook geld.

Wenk: Je kan vertrekken vanuit concrete voorbeelden uit de media, bv. advertentie voor een wagen of laptop met bijhorend voorstel tot financiering. De leerlingen rekenen uit wat de meerprijs is als daarvoor een financiering wordt afgesloten.

Wenk: Bij nieuwe uitgaven is voorzichtigheid de regel en mogen bestaande financiële engagementen op korte en lange termijn niet uit het oog worden verloren. Zo hebben aflossingen of huurlasten een grote impact op het maandelijkse budget. Ook korte termijnschulden ten gevolge van een koop of afbetaling verdienen de nodige aandacht. Je kan de leerlingen wijzen op de gevolgen van wanbetaling.

Wenk: Bij elke aankoop is het belangrijk dat leerlingen zich de vraag stellen of de aankoop wel noodzakelijk en duurzaam is.

Wenk: Dit leerplandoel kan je realiseren via een project.

LPD 12 De leerlingen vergelijken sparen en beleggingsvormen op het vlak van risico en rendement.

★ Inflatie.

Duiding: Inflatie zorgt ervoor dat het leven duurder wordt en dat je met hetzelfde geld minder kan kopen. In die zin houdt een spaarrekening een risico in. Een belegging in aandelen of andere producten kan minstens evenveel of meer rendement genereren dan de inflatie, maar houdt ook gevaren in.

Wenk: Er zijn meerdere redenen om te sparen. Dat hoeft niet altijd op een klassieke spaarrekening te zijn. Je kan courante beleggingsvormen zoals aandelen en obligaties onder de aandacht brengen.

Wenk: De website van Wikifin biedt interessant educatief materiaal en simulatietools rond budget, sparen en beleggen.

Extra: Naast risico en rendement spelen factoren zoals beschikbaarheid een rol. Zo is beleggen enkel aangewezen als iemand het geld op langere termijn kan missen.

LPD 13 De leerlingen lichten gevolgen van het werken met een arbeidsovereenkomst en de toegang tot de arbeidsmarkt toe.

Wenk: Het contract, het werk, de beloning en gezag van een werkgever liggen aan de basis van de wederzijdse rechten en plichten van werkgever en werknemer. Het is raadzaam om stil te staan bij het begrip 'contract'. Je kan de leerlingen wijzen op een aantal verplichtingen die werkgevers in acht moeten nemen zoals het respecteren van minimumlonen, afsluiten van een arbeidsongevallenverzekering en het bezorgen van een loonbrief of loonfiche bij elke loonbetaling. Ook als werknemer heb je verplichtingen zoals tijdig op de werkplek verschijnen, werk nauwkeurig verrichten, ziektebriefjes op tijd indienen, veiligheids- en kledijvoorschriften naleven.

Wenk: Aandacht voor welzijn en veiligheid op het werk is noodzakelijk om mistoestanden te voorkomen. Het is belangrijk om leerlingen daarop te wijzen.

Wenk: Het brutoloon vermeld in de arbeidsovereenkomst verschilt van het nettoloon dat een werknemer ontvangt. Daarbij kan je wijzen op het feit dat bij studentenwerk andere regels van toepassing zijn wat betreft sociale en fiscale afhoudingen. Dat kan aan de hand van een loonbrief van een werknemer na het afstuderen en die van een student.

Wenk: Met de inschrijving bij de VDAB, Actiris of Forem begint de officiële zoektocht naar werk. De jongere heeft niet meteen recht op een werkloosheidsuitkering en doorloopt eerst een beroepsinschakelingstijd (BIT) waarbij de ouders onderhoudsplichtig blijven. Je kan leerlingen erop wijzen dat ze met vragen terecht kunnen bij instanties voor advies (VDAB, Actiris of Forem), hulp en bescherming zoals het CAW, OCMW of een vakbond.

LPD 14 De leerlingen lichten verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid bij een schadegeval toe.

Wenk: Het is belangrijk dat leerlingen nadenken over hun verantwoordelijkheid als een schadegeval zich voordoet: wie iemand anders schade berokkent, is ervoor aansprakelijk (BW, art. 1382).

Wenk: Dit leerplandoel biedt kansen om stil te staan bij de begrippen risico en verzekering en welke motieven er zoal zijn om zich te verzekeren. Dat kan je illustreren aan de hand van voorbeelden die aansluiten bij de leefwereld van jongeren zoals de verzekering burgerlijke aansprakelijkheid die deel kan zijn van de auto-, motor-, brand- of familiale verzekering ... Je kan ook wijzen op de Wet aansprakelijkheid motorvoertuigen (art. 29bis) die alle zwakke gebruikers recht geeft op een vergoeding van hun lichamelijke schade (inclusief kledijschade) indien een voertuig betrokken is.

Extra: Dit leerplandoel biedt kansen om dieper in te gaan op de algemene en bijzondere voorwaarden van het verzekeringscontract of de zogenaamde kleine lettertjes met inbegrip van de franchise en van de verzekerde risico's.

LPD 15 De leerlingen lichten toe hoe de overheid via inkomsten en uitgaven een impact heeft op de samenleving en ongelijkheid tracht te beperken.

Duiding: De overheid streeft een rechtvaardige verdeling van inkomens, vermogens en kansen na.
Dat doet ze via directe belastingen, het systeem van de sociale zekerheid en het aanbod van collectieve goederen en diensten. Wat betreft het directe belastingsysteem kan je best focussen op het getrapte systeem van de inkomstenbelastingen (belastingschalen). Bij collectieve goederen en diensten kan je denken aan onderwijs, wegeninfrastructuur, sociale huisvesting … waartoe mensen gratis of tegen een lage kost toegang hebben.
De overheid heeft ook een belangrijke impact op de samenleving via de indirecte belastingen. Zo hanteert ze voor bepaalde categorieën van goederen en diensten lagere btw-tarieven, bv. op voedingsproducten, water en medicijnen.

4.4 Wetenschappelijk geletterd worden

Minimumdoelen, specifieke minimumdoelen of doelen die leiden naar BK

4.4.1 Levende natuur

LPD 16 De leerlingen lichten de beheersing van de vruchtbaarheid bij de mens toe.

2de graad: II-MaVo-a LPD 11 (verloop menstruatiecyclus, begrip hormoon)

Wenk: Aansluitend op de tweede graad kan het in het kader van een doorlopende leerlijn zinvol zijn om in de vakgroep te bespreken of en waar de bevruchting aan bod komt.

Wenk: De vruchtbaarheid van de mens kan:

- worden onderdrukt door hormonale anticonceptiva;
- worden gestimuleerd door hormonale vruchtbaarheidsbehandelingen (kunstmatige inseminatie, IVF, ICSI, IVM);
- worden beïnvloed door het gezondheidsgedrag van man en vrouw.

We suggereren in de tweede graad om het correct gebruik van anticonceptiva aan bod te laten komen en het onderscheid tussen hormonale en niet-hormonale middelen. In de derde graad kan je daarop verder bouwen. Je overlegt daarover best in de vakgroep(en). Je kan anticonceptiva benaderen vanuit de actualiteit en vanuit hun betrouwbaarheid. Je hoeft geen volledig overzicht te geven van alle anticonceptiva.

Wenk: De voor- en nadelen van de methoden van anticonceptie en de hormonale vruchtbaarheidsbehandeling kan je bediscussiëren met de leerlingen.

Wenk: Je kan voorbeelden bespreken van invloeden die de mannelijke vruchtbaarheid doen dalen: temperatuursverhoging van de balzak door strak ondergoed, langdurig zitten, saunagebruik. Het gebruik van anticonceptiva bij de vrouw heeft geen invloed op de latere vruchtbaarheid. Bij vrouwen daalt de vruchtbaarheid geleidelijk vanaf de leeftijd van 30 jaar.

Wenk: Er is steeds meer bewijs dat gezondheidsgedrag en leefstijlfactoren zoals alcohol, roken, over- en ondergewicht, leeftijd en werkomstandigheden een invloed hebben op de vruchtbaarheid. Je kan daarbij zeker vertrekken van de actualiteit zoals overheidscampagnes en nieuwsberichten. Medische behandelingen zoals

chemo- en radiotherapie of blootstelling aan bepaalde chemicaliën (in cosmetica, verzorgingsproducten, gebruiksvoorwerpen …) en pesticiden kunnen een nadelig effect hebben op de latere vruchtbaarheid en de ontwikkeling van de foetus. Bepaalde seksueel overdraagbare aandoeningen kunnen de vruchtbaarheid beïnvloeden. Seksueel overdraagbare aandoeningen waarop je kan ingaan zijn: chlamydia, gonorroe, syfilis, genitale wratten, hepatitis B, herpes genitalis, hiv-infecties en infecties met humaan papillomavirus. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen bacteriële en virale infecties.

Extra: De ethische aspecten bij behandeling van onvruchtbaarheid, draagmoederschap, de noodpil en abortus kunnen aan bod komen.

LPD 17 De leerlingen lichten aan de hand van voorbeelden de invloed van gezondheidsgedrag en leefmilieu op de ontwikkeling van embryo en foetus toe.

Duiding: Het is belangrijk dat leerlingen weten dat in de eerste acht weken van de zwangerschap (embryo) gezondheid en leefmilieu een grotere impact hebben dan tijdens de volgende weken (foetus). Je hoeft geen volledige les te besteden aan het onderscheid tussen embryo en foetus.

Wenk: De nadruk van dit leerplandoel ligt op de invloed van het gezondheidsgedrag en het leefmilieu op de ontwikkeling van het embryo en de foetus. Factoren in gezondheidsgedrag die je aan bod kan laten komen zijn: voeding, stress, alcoholgebruik, drugsgebruik, gebruik van medicijnen, roken … Daarnaast hebben sommige externe factoren een grotere impact op de ontwikkeling van een embryo, bv. het gebruik van bepaalde medicijnen die worden afgeraden tijdens de (vroege) zwangerschap.

Wenk: Sommige ziekten of stoffen (alcohol, nicotine, medicatie …) kunnen bij de foetus afwijkingen veroorzaken omdat de moeder er tijdens de zwangerschap mee in aanraking komt, ze inademt of inneemt, dan wel de ziekte doormaakt. Je kan de gevolgen van toxoplasmose (infectie veroorzaakt door een parasiet) aan bod laten komen.

Wenk: Factoren in het leefmilieu die je kan bespreken: bestraling met röntgenstraling, milieuverontreiniging zoals lood, kwik, pesticiden, microplastics …

Wenk: Je kan de invloed van positief gedrag op de ontwikkeling van embryo en foetus aan bod laten komen: gezonde voeding, beweging, inname van foliumzuur …

LPD 18 De leerlingen lichten aan de hand van voorbeelden het overerven van kenmerken bij organismen toe.

Wenk: Je hoeft niet in te zetten op mensen en andere organismen. Je kan daarin een keuze maken.

Wenk: Je kan aandacht besteden aan het verschil tussen erfelijke eigenschappen (zoals oogkleur, bloedgroep) en niet-erfelijke eigenschappen (zoals angstig karakter, zongebruinde huid). Leerlingen weten misschien dat afwijkingen in genetisch materiaal gevolgen kunnen hebben (bv. syndroom van Down, dwerggroei, mucoviscidose, glutenintolerantie, bepaalde huidziekten, blindheid en doofheid, verhoogde kans op kanker). Je kan illustreren dat de invloed van erfelijkheid en omgeving heel verschillend kan zijn op kenmerken: zo is de bloedgroep 100%

erfelijk. Kenmerken zoals intelligentie, neiging tot verslavingen worden gedeeltelijk door de omgeving beïnvloed.

Wenk: Je kan ook aandacht besteden aan het gegeven dat de mens de overerving gericht kan beïnvloeden via selectietechnieken bv. in de paarden- en duivensport, gekweekte hondenrassen, groenten- en plantenteelt, genetisch gemodificeerde organismen. Je kan daarbij vertrekken van de actualiteit. In bepaalde studierichtingen kan je een link leggen met het specifieke gedeelte.

LPD 19 De leerlingen geven voorbeelden van natuurlijke selectie als mogelijke oorzaak voor biologische evolutie.

Duiding: Sommige individuen in een populatie zijn door het toeval bedeeld met eigenschappen die net iets meer overlevingskansen bieden, ze lijken beter in een omgeving te passen. Hun nakomelingen zullen ook vaker deze eigenschap hebben en voor nieuwe nakomelingen kunnen zorgen. Over een lange termijn zal een populatie aangepast raken aan de omstandigheden en organismen met minder goede eigenschappen voor die omgeving zullen steeds minder voorkomen. Dat is natuurlijke selectie.

Wenk: Je kan aangeven dat bepaalde organismen (dieren, micro-organismen, planten …) uitgestorven zijn omdat ze niet waren aangepast aan de wijzigende omstandigheden van hun leefomgeving.

Wenk: Je kan leerlingen laten aangeven welke eigenschappen ervoor zorgen dat een dier meer kans heeft om te overleven dan een ander: beter gecamoufleerd zijn waardoor ze meer overlevingskansen hebben (bv. kleur van vacht), betere manieren hebben om aan voedsel te geraken of te ontsnappen aan belagers, partnerselectie (bv. gekleurde veren) … Dinosaurussen zijn uitgestorven omdat ze niet aangepast waren aan wijzigende omstandigheden van hun leefomgeving.

Wenk: De evolutietheorie is de natuurwetenschappelijke verklaring voor de evolutie van het leven en voor de verscheidenheid aan soorten op de planeet aarde.

Biologische evolutie:

- je kan leerlingen confronteren met fossielen, tekeningen en afbeeldingen, media van planten en dieren die er vroeger anders uitzagen;
- je kan de evolutie van de mens bespreken aan de hand van foto's en tekeningen van skeletten of hersenen van mensachtigen.

Wenk: Beweringen die de natuurwetenschappelijke evolutietheorie ontkennen of betwijfelen vanuit geloofsargumenten of vanuit pseudowetenschappelijke redeneringen (bv. het creationisme of 'Intelligent Design') kan je kritisch benaderen door aan te geven dat de wetenschappelijke evolutietheorie is gebaseerd op betrouwbare - want door natuurwetenschappelijke methoden gefundeerde - (feitelijke) kennis. Er kan vanuit verschillende perspectieven worden gekeken naar evolutie: je kan het zingevende perspectief vanuit godsdienst situeren naast het natuurwetenschappelijke perspectief. Daarbij kan je een link leggen met andere inhouden van Maatschappelijke vorming, Godsdienst of het Gemeenschappelijk funderend leerplan.

4.4.2 Niet-levende natuur

LPD 20 De leerlingen verklaren fenomenen of toepassingen uit het dagelijkse leven aan de hand van snelheid, kracht, hefboom, druk, zichtbaar licht, straling of elektriciteit.

2de graad: II-MaVo-a LPD 18 (rendement, vermogen, warmte, geluid)

Wenk: Net als in de tweede graad heeft de leraar in functie van relevante onderwerpen, thema's of projecten de keuze om fenomenen of toepassingen uit het dagelijks leven te verklaren aan de hand van snelheid, kracht, hefboom, druk, zichtbaar licht, straling of elektriciteit. Voor de realisatie van dit leerplandoel volstaat het om één concept aan bod te laten komen; het staat je vrij om uit te breiden naar meerdere concepten. Je spreekt best op vakgroepniveau af welk concept in welke graad wordt behandeld.

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond snelheid: donder en bliksem (geluidsnelheid en lichtsnelheid), remafstand, vliegtuig dat door de geluidsmuur gaat …

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond kracht: G-krachten in een attractie, situaties bij botsingen … Aandacht voor veiligheid bij krachten bv. airbags.

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond hefboom: hef- en tiltechnieken, hefboomwerking bij gereedschappen zoals een notenkraker, een autokrik.

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond druk:

- drukverhoging door de oppervlakte te verkleinen zoals spijkers;
- drukverlaging zoals ski's en tractorbanden, mountainbikebanden;
- drukveranderingen op het trommelvlies bij duiken en vliegen.

Je kan aandacht besteden aan de veiligheidsaspecten en de gevolgen van druk. Druk in fietsbanden (opletten bij drukverhoging als de fiets in de zon wordt geplaatst), druk in drankverpakking, gasflessen …

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond zichtbaar licht: verschillende kleuren (kledingstuk in licht of niet …), lichtbrekingen in prisma, regenboog, stok die je in water steekt en lijkt te breken, kleuren mengen …

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond straling: gebruik van zonnebril of zonnecrème bij uv-stralen, blauwlichtfilter, röntgenstraling, eclips-brillen …

Wenk: Mogelijkheden om te werken rond elektriciteit: symbolen op toestellen, geleiding en het gevaar van elektrocutie, belang van aarding, statische elektriciteit, nood van omhulsel in kunststof bij elektrische apparaten …

5 Lexicon

Het lexicon bevat een verduidelijking bij de begrippen die in het leerplan worden gebruikt. Die verduidelijking gebeurt enkel ten behoeve van de leraar.

Consumentenkrediet

Een consumentenkrediet is een korte termijnkrediet dat veelal de vorm aanneemt van een klassieke lening op afbetaling of flexibele geldreserve. Flexibele geldreserve kan via een kredietkaart of via de budgetfaciliteit om onder nul te gaan.

Courante westerse periodisering

Prehistorie, oude nabije oosten, klassieke oudheid, middeleeuwen, vroegmoderne tijd, moderne tijd, hedendaagse tijd.

Geografische hulpbronnen

Geografische hulpbronnen zoals kaart, atlas, bestemmingsplan, satellietbeeld, luchtfoto, weerbericht, online routeplanner, statisch bronnenmateriaal, GIS-viewer.

GIS-viewer

Een Geografisch Informatie Systeem (GIS) is een computerprogramma waarbij data met een geografische dimensie in kaart worden gebracht. Voorbeelden van eenvoudige GIS-viewers: Google Earth, Google Maps, Google Street View.

Historische fenomenen

Historische personen, groepen, gebeurtenissen, ontwikkelingen …

Mythevorming

Bij mythevorming krijgt een historisch fenomeen (persoon, groep, gebeurtenis, ontwikkeling …) eigenschappen of kwaliteiten toegedicht die niet met historische bronnen onderbouwd kunnen worden of die een heel eenzijdige interpretatie inhouden.

Organismen

Voorbeelden van organismen: dieren (waaronder mensen), planten, bacteriën, schimmels.

6 Basisuitrusting

Basisuitrusting verwijst naar de infrastructuur en het (didactisch) materiaal die beschikbaar moeten zijn voor de realisatie van de leerplandoelen.

6.1 Infrastructuur

Een leslokaal

- dat qua grootte, akoestiek en inrichting geschikt is om communicatieve werkvormen te organiseren;
- met een (draagbare) computer waarop de nodige software en audiovisueel materiaal kwaliteitsvol werkt en die met internet verbonden is;
- met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
- met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven;
- met de mogelijkheid om draadloos internet te raadplegen met een aanvaardbare snelheid;
- met een grote, goed zichtbare tijdlijn met de in het leerplan opgesomde periodes;
- met een grote kaart van de wereld, Europa en België;
- met de mogelijkheid om actualiteit een plaats te geven.

Toegang tot (mobile) devices voor leerlingen.

6.2 Materiaal, toestellen, machines en gereedschappen

Voor de rubriek *4.4.2 Niet-levende natuur* is basismateriaal beschikbaar afgestemd op de realisatie van het behandelde onderwerp (snelheid, kracht, hefboom, druk, zichtbaar licht, straling of elektriciteit) als het onderwerp dat vereist. Er worden, indien relevant, persoonlijke en collectieve beschermingsmiddelen voorzien.

7 Glossarium

In het glossarium vind je synoniemen voor en een toelichting bij een aantal handelingswerkwoorden die je terugvindt in leerplandoelen en (specifieke) minimumdoelen van verschillende graden.

Handelingswerkwoord	Synoniem	Toelichting
Analyseren		Verbanden zoeken tussen gegeven data en een (eigen) besluit trekken
Beargumenteren	Verklaren	Motiveren, uitleggen waarom
Beoordelen	Evalueren	Een gemotiveerd waardeoordeel geven
Berekenen	Berekeningen uitvoeren	
Berekeningen uitvoeren	Berekenen	
Beschrijven	Toelichten, uitleggen	
Betekenis geven aan	Interpreteren	
Een (…)cyclus doorlopen	Een (…)proces doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Een (…)proces doorlopen	Een (…)cyclus doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Evalueren	Beoordelen	
Gebruiken	Hanteren, inzetten, toepassen	
Hanteren	Gebruiken, inzetten, toepassen	
Identificeren		Benoemen; aangeven met woorden, beelden …
Illustreren		Beschrijven (toelichten, uitleggen) aan de hand van voorbeelden
In dialoog gaan over	In interactie gaan over	
In interactie gaan over	In dialoog gaan over	
Interpreteren	Betekenis geven aan	
Inzetten	Gebruiken, hanteren, toepassen	
Kritisch omgaan met	Kritisch gebruiken	

Kwantificeren		Beredeneren door gebruik te maken van verbanden, formules, vergelijkingen …
Onderzoeken	Onderzoek voeren	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Onderzoek voeren	Onderzoeken	
Reflecteren over		Kritisch nadenken over en argumenten afwegen zoals in een dialoog, een gedachtewisseling, een paper
Testen	Toetsen	
Toelichten	Beschrijven, uitleggen	
Toepassen	Gebruiken, hanteren, inzetten	

8 Concordantie

8.1 Concordantietabel

De concordantietabel geeft aan welke leerplandoelen de minimumdoelen van de basisvorming (MD) realiseren.

Leerplandoel	Minimumdoelen
1	MD 08.01
2	MD 08.02
3	MD 08.03
4	MD 08.04
5	MD 07.01
6	MD 09.01
7	MD 09.02
8	MD 09.03
9	MD 09.04
10	MD 09.05
11	MD 11.01
12	MD 11.02

13	MD 11.03
14	MD 11.04
15	MD 11.05
16	MD 06.07
17	MD 06.08
18	MD 06.09
19	MD 06.10
20	MD 06.11

8.2 Minimumdoelen basisvorming

Nummer	Minimumdoel
06.07	De leerlingen lichten de beheersing van de vruchtbaarheid bij de mens toe.
06.08	De leerlingen illustreren de invloed van gezondheidsgedrag en leefmilieu op de ontwikkeling van embryo en foetus.
06.09	De leerlingen illustreren het overerven van kenmerken bij organismen.
06.10	De leerlingen geven voorbeelden van natuurlijke selectie als mogelijke oorzaak voor biologische evolutie.
06.11	De leerlingen verklaren fenomenen of toepassingen uit het dagelijkse leven aan de hand van snelheid, kracht, hefboom, druk, zichtbaar licht, straling of elektriciteit. (Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.)
07.01	De leerlingen reflecteren over de betekenis, de principes en de werking van de democratische rechtsstaat en hun verantwoordelijkheid daarin.
08.01	De leerlingen situeren historische fenomenen in tijd en ruimte op een gegeven tijdlijn met de courante historische periodes en op een kaart.
08.02	De leerlingen vergelijken bronnen over historische fenomenen met aandacht voor betrouwbaarheid.
08.03	De leerlingen lichten betekenissen toe van historische fenomenen uit westerse en niet-westerse samenlevingen.
08.04	De leerlingen lichten mythevorming van een historisch fenomeen toe.
09.01	De leerlingen illustreren acties die een duurzaam ruimtegebruik mogelijk maken.
09.02	De leerlingen beschrijven oorzaken, spreiding en gevolgen van natuurfenomenen.

09.03 De leerlingen beschrijven gevolgen van de bewegingen van de Aarde.

09.04 De leerlingen zetten geografische hulpbronnen met inbegrip van GIS-viewers functioneel in.

(Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.)

09.05 De leerlingen situeren absoluut en relatief personen, plaatsen, patronen en processen op relevante ruimtelijke schaalniveaus.

(Rekening houdend met personen, plaatsen, patronen en processen die in de derde graad aan bod komen.)

11.01 De leerlingen beargumenteren binnen een persoonlijk of gezinsbudget keuzes bij aankopen rekening houdend met de totale kostprijs en de financieringskost.

- Belang van financiële engagementen op korte en lange termijn
- Eenmalige en terugkerende kosten
- Consumentenkrediet

11.02 De leerlingen vergelijken sparen en beleggingsvormen op het vlak van risico en rendement.

- Inflatie

11.03 De leerlingen lichten gevolgen van het werken met een arbeidsovereenkomst en de toegang tot de arbeidsmarkt toe.

11.04 De leerlingen lichten verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid bij een schadegeval toe.

11.05 De leerlingen lichten toe hoe de overheid via inkomsten en uitgaven een impact heeft op de samenleving en ongelijkheid tracht te beperken.

Inhoud

1 Inleiding 3

1.1 Het leerplanconcept: vijf uitgangspunten 3

1.2 De vormingscirkel – de opdracht van secundair onderwijs 3

1.3 Ruimte voor leraren(teams) en scholen 4

1.4 Differentiatie 4

1.5 Opbouw van leerplannen 6

2 Situering 7

2.1 Samenhang met de tweede graad 7

2.2 Samenhang in de derde graad 7

2.3 Plaats in de lessentabel 7

3 Pedagogisch-didactische duiding 8

3.1 Maatschappelijke vorming en het vormingsconcept 8

3.2 Krachtlijnen 8

3.3 Opbouw 9

3.4 Aandachtspunten 9

3.5 Leerplanpagina 10

4 Leerplandoelen 11

4.1 Zich bewust worden van heden, verleden en geschiedenis 11

4.2 Zich bewust worden van de wereld en de ruimte waarin we leven 15

4.3 Financieel en economisch bewust worden 16

4.4 Wetenschappelijk geletterd worden 19

5 Lexicon 22

6 Basisuitrusting 23

6.1 Infrastructuur 23

6.2 Materiaal, toestellen, machines en gereedschappen 24

7 Glossarium 24

8 Concordantie 25

8.1 Concordantietabel 25

8.2 Minimumdoelen basisvorming 26